

ﺋﻪﻟﮕﻰ ﻣﺎﻗﺴﺎﺗﺘﻰ ﯞﯦﺘﭙﺎﯞ ﺑﻮﺭﺷﺘﻰ ﻫﯩﺴﻪ ﺑﻪﺭﯨﻚ ﺳﺎﻗﺘﺎﯞ

تيانشاندى جانۇياسنا، قويدى سەرلگنە بالادى

— شىنجاڭ اۋىل شارۋاشلىعى داشۆەسىنىڭ پروفەسسورى جۇ يۋانيوۋ تۇralى

جانىمىزداعى ۇلگىلەر

□ ئىلىمىز جاۋ شىيا

جارتى عاسردان استام ۋاقىت- تان بەرى، شىنجاڭ اۋىل شارۋاشى- لمى داشۆەسىنىڭ پروفەسسورى جۇ يۋانيوۋ ئومىر بويى جۇرەك قانن شىنجاڭنىڭ بايتاق دالاسنا ارناپ، نجداعا تېەن ئېلىم قۇىپ، زەيىن سالا علمىي زەرتتەۋمەن شۇغىلدىانىپ، شىنجاڭ بىيازى ئجۇندى قوينىڭ علمىي زەرتتەۋ مىستەرنىڭ داۋمۇنا بەرىك نەگىز قالادى.

■ **علمىي ماقالانى بايتاق**

دالادا جازدى

”پارتيانىڭ ۇندەۋىنىسە ئۇن قوسۇ ئۇشىن، داشۆەدەن وقۇ تاۋىس- قان كەزدەگى 3 تالايىتىڭ ۇشەۋىنە دە شىنجاڭدى جازدىم“ ، - دەيدى 8- ايدىڭ 6- كۇنى 91 جاستاعى جۇ يۋانيوۋ شىنجاڭغا كەلگەندەگى العاشقى ويى تۇرالى ايتقاندا جىگەر- لى، باشل سەنمەيەن.

1952- جىلى جۇ يۋانيوۋ باتىس سولئۇستىك اۋىل - رومان شارۋاشى- لمىي علمىم - تەحنىكا داشۆەسىنىڭ مال شارۋاشلىعى ماماندىغىنان وقۇ تاۋىسقان سوڭ، جۇك اۋتوكولىگىنە وتىرىپ 20 نەشە كۇن ئجۇرىپ ئۇرىمجىگە جەتىپ، شىنجاڭ 1- تامىز اۋىل شارۋاشلىعى شۆەيۋانى (قازىرگى شىنجاڭ اۋىل شارۋاشلى- ھى داشۆەسى) حايۋاناتتار علمىلى فاكۇلتەتىنىڭ وقئۇشىسى بولادى.

مال شارۋاشلىغىنا دەگەن سىتىق نىتامەن جۇ يۋانيوۋ مال شار- ۋاشلىق رايونىن 2- ساياققانا ەتە- دى. 1955- جىلدىان 1957- جىلغا دەيىن، جۇ يۋانيوۋ بەيجىڭدە وتكى- زىلگەن ئۇي جانۋارلارن جەتىلدىرۇ بويىنىشا وقۇ - وقئۇ كۇرسىنا قاتىنا- سادى، وقۇ تاۋىسۇ علمىي ماقالاسن كۇنىس اسل تۇقمىدى قوي فەرما- سىنا كەلىپ جارتى جىل تۇرادى. جۇ يۋانيوۋ كۇندىز وندىرىسكە، ەڭبەك- كە قاتىناسىپ، ەگىشىى - مالشىلار مەن تەحنىكىتەردەن كىشى پەيىلدىك-

بەن ۇيرەنسە، كەشتە شام تۇبىندە وتىرىپ ەستىلىگىن رەتتەپ، ماتەر- يالدارغا تالداۋ جاساپ، ئاجىرىيەلە-

رىن قورىتىندىلادىدى. بۇل جارتى جىل جۇ يۋانيوۋ ئۇشنى باغالى ئارى ۇمىتلماش جارتى جىل بولدى: ول شىنجاڭ بىيازى ئجۇندى قوينى تولدەتۇ، قوزىسىن جەتىلدىرۇ، ورىستە باغۇ، ۋاناعا سالۇ، قوراعا ئبولۇ سىياقتى تەحنىكىالارن جانە باسقارۇ تاسىلدەرىن يگىەرەدى، سونداي - اق اسىل تۇقىم جەتىل- دىرۇدە ورىن تەپكەن ماسەلەلەردى بايقايدى. زەرتتەۋدىڭ ۇزدىكىسىز تەرەڭدەۋىنە ئلەسە، ساپالى شىنجاڭ بىيازى ئجۇندى قوين جە- تىلدىرىپ شىعۇ جۇ يۋانيوۋدىڭ نىز- دەنىس نىساناسنا اينالدى.

■ **ونداغان جىلدى ئېىر كۇندەي**

■ **تىگىزىپ، جاڭا تۇقىم**

جەتىلدىردى

1954- جىلى شىنجاڭ كۇنىس اسىل تۇقىمدى قوي فەرماسى بۇرىن- ھى دۇرەگەيى بىيازى ئجۇندى قوي نەگىزىندە، ەلىمىزدىڭ العاشقى بىيازى ئجۇندى قوي تۇقىمى — شىنجاڭ بىيازى ئجۇندى قوين جە- تىلدىرىپ شىغىپ، ەلىمىزدىڭ قوي تۇقىمى اسىلداندىرۇنا اسىل تۇقىم- دى قوي اىزىرلەيدى. شىنجاڭ بىيازى ئجۇندى قويد- نىڭ ساپاسىن جوعارىلاتۇ ئۇشنى، جۇ يۋانيوۋ علمىم - تەحنىكا قىزمەت- كەرلەرىمەن بىرگە اسىل تۇقىمدى قوي فەرماسىنداعى قورالى قويلار- دى تۇرگە بولەدى، سونداي - اق 7000نان استام اسىل تۇقىمدى قوشقار مەن نەگىزدىك ساۋلىقتىڭ جەكەلەگەن كارىچكالارن بىرتىن- دەپ جاساپ شىعادى، ”ئار كارىچ- كاغا ئجۇنىنىڭ ۇزىندىغى، ئجۇند- نىڭ تىغىزدىغى، ئجۇنىنىڭ قاتتىلىمى سىياقتى 10 نەشە ئتۇرلى كورسەت- كىشى جازدىق، ياعنى ئار قويعا بىردەن ”ارىچۇ“ تۇرعىزدىق“.

قويلاردى ەگجەيى - نەگجەيىلى تاڭداپ ۇرىقتاندىرۇ ارقىلى بىرنەشە جىلدىان كەيىن شىنجاڭ بىيازى ئجۇندى قوينىڭ ئتۇرلى كورسەت- كىشىتەرى بۇنى سايمىن جوعارىلايدى،

جۇ يۋانيوۋ مەن ونىڭ جۇمىس ۇجىم- ھى قالاعان نەگىزدەن بولە قاراۋعا بولمايدى.

1979- جىلى جۇ يۋانيوۋ مەن ونىڭ جۇمىس ۇجىمى جازعان 110 مىڭ ارمىتىك «شىنجاڭ بىيازى ئجۇندى قويى» كىتابى باسپادان شىققان سوڭ دەرەۋ ئېىر جولدا سا- تىلىپ، بۇكىل مەمەلكەتتىڭ مال شارۋاشلىق رايوندارىنداعى قالىڭ عىلىم - تەحنىكا قىزمەتكەرلەرىنىڭ، مالشىلاردىڭ وسى كىتاپتان بىيازى ئجۇندى قويدى باغۇ - باسقارۇ ئادىسىن يگەرۇىنە مۇمكىندىك جاساپ، بىيازى ئجۇندى قوين اسىل- داندردۇ قامدىم جەدەلدەتەدى. قوي تۇقىمىن اسىلداندىرۇدىڭ نازاربالىق جانە امالياتتىق ۇلەسى كورنەكتى بولغاندىقتان، بۇرىنغى مەمەلكەتتىنىڭ علمىم - تەحنىكا كومىتە- تى، اۋىل شارۋاشلىعى كومىتەتى جۇ يۋانيوۋغا ”قوي تۇقىمىن اسىل- داندردۇ تەحنىكاسىن جالپىلاستىرۇ“ سىلىمىن بەردەى.

اۋتونومىيالى رايوندىق وزات علمىم - تەحنىكا قىزمەتكەرى، مەمەلە- كەتتىك 1- مامىر ەڭبەك وردەنى... كوپتەگەن اتاق - داڭقى الدىندا، جۇ يۋانيوۋ قاراپىم دا شىنايلىقىيەن: ”شىنجاڭ بىيازى ئجۇندى قوين جەتىلدىرۇ جولىندا علمىم - تەحنىكا قىزمەتكەرلەرى مەن مالشىلار كوپ قۇلىشىنىس جاسادى، بۇل كولىكتىۋ كۇشنىىڭ جاۋھارى“ ، - دەيدى. 1952- جىلى شىنجاڭغا كەل- گەنىنەن بەرى، جۇ يۋانيوۋ وسى توپىراقتا 67 جىل تۇرمىس كەشى- رىپ، قىزمەت سىستەدى. توپ - توپ جاس دارىندىلار ونىڭ جە- تەكشىلىگىندە مال شارۋاشلىعى سا- لاسىنداعى تەحنىك - مامان، ئپان جە- تەكىشى بولپ جەتىلىپ شىقتى. ”شىنجاڭدا 67 جىل تۇرمىس كەشىردىم، شىنجاڭنىڭ داۋىى مەن وزگەرىسىن ئۇگەلدەي ئوز كوزىمەيەن كوردىم. شىنجاڭ ماغان وتە كوپ باغالى رۇحانى بايلىق سىلادى، شىنجاڭغا كەلگەنىمە وكىنىبەيىم“ ، - دەدى جۇ يۋانيوۋ اسەرلەنە.

■ **ئومىرى شىنجاڭ بىيازى**

ئجۇندى قوين جەتىلدىرۇمەن

ئوتى

اماليات بارىسىندا ئاجىرىيە قو- رىتىندىلاپ، علمىم - تەحنىكا جەتىس- تىكتەرىن ەكونومىكالىق ونمىدىلىككە اينالدىرۇدى لىگەرلەتتى، شىنجاڭ بىيازى ئجۇندى قوينىڭ داۋمۇن

بۇرىنغىدان قولايلى، بۇرىنغىدان ئەز، بۇرىنغىدان جايلى

— شىنجاڭ تەمىر جولىنىڭ جاز ماۋسىم تاسمىلىنىداعى جولاۋشى جونەلتۇ مولشەرىنىڭ ارتۇى بۇكىل ەل بويىنىشا ئېىرىنىشى ورىنغا ئوتۇنىڭ استارى

□ ئىلىمىز لۇ فېڭباۋ، پراكتىكانت جيا فاڭ

62 كۇندىك تەمىر جولى جاز ماۋسىم تاسىم- ھالى 8- ايدىڭ 31- كۇنى اياقتاندى، شىنجاڭ تەمىر جولى 10 مىللىيون 195 مىڭ ادام - رەت جولاۋشى جونەلتىپ، سايكەس مەزگىلدەگىدەن ئېىر مىللىيون 742 مىڭ ادام- رەتكە ارتىپ، ارتۇ مولشىرى %20.6 بولپ بۇكىل ەل بويىنىشا ئېى- رىنىشى ورىنىدى يەلەدى. ارتۇ مولشەرىنىڭ ئېىرىنىشى ورىنغا ئوتۇد- نىڭ استارىندا شىنجاڭ تەمىر جولىنىڭ نەگىز- دىك قۇرۇلغى قۇرىلىسىنىڭ ۇزدىكىسىز لىگەرلە- ۋى جانە قاتىناۋ ونمىدىلىكىنىڭ ۇزدىكىسىز جو- عارىنلاۋى جاتىر. يىىل جىل باسىنان بەرى، شىنجاڭ تەمىر جولى تاراۋلارى جاڭا لەنيا، جاڭا بەكەت اشۇ، تاسىھال قۇاتىن ارتتىرۇ، تولقىتۇرۇ، قاتىناۋ ۋاقىتىن قىسقارتۇ، ”فۇشىڭ ئوموملى“ كەزەكشى پويەزىن قاتىناتۇ، سونداي - اق سايا- حات ارناۋلى پويەزىن كوبەيتۇ سىياقتىلار ارقىلى پويەزىمەن قاتىناۋدى اناعۇرلم قولايلى، جىلدام ەنتى.

■ **كوبەيتىلىپ اشىلغان لەنيايلاردىڭ قامتىمى**

تپتى دە كەڭ بولدى

”شىنجاڭ تەمىر جولى وڭتۇستىك، سولئۇس- تىك شىنجاڭنىڭ ماڭىزدى ئتۇيىنىدى قالالارن شارپىپ قانا قوپماي، ئشىنارنا شەت - شالعاي اۋدان، قالاشتقارن، اۋلى، اۋىل - قالاشتقاردى دا شارپىدى، پويەز شىنجاڭداعى بۇقارانىڭ قاتىنا- ۋىنىداعى ەڭ الدىمەن تاڭدايتىن قاتىناس قۇرالنا اى- نالدى“ ، - دەدى جۇڭگو تەمىر جولى ئۇرىمجى ەمە- سىھال ئبولمىنىڭ جاۋاپتىسى تىلىشىگە.

5- ايدىڭ 30- كۇنى قاراماىلى - شاۋە-

شەك تەمىر جولىنىڭ اشىلىپ نىسكە قوسىلۇى شىنجاڭنىڭ ەڭ سوڭغى ئېىر ايماق، وبلىسىندا- ھى ورتالىق قالادا پويەز قاتىنماۋ تارىخىن اياق- تاتتى، پويەز بۇقارانىڭ ئۇرىمجى مەن تارباغا- تاي ارانىندا قاتىناۋدا ەڭ الدىمەن تاڭدايتىن قا- تىناس قۇرالنىنا اينىلدى.

7- ايدىڭ 30- كۇنى قاراماىلى - شاۋەشەك

تەمىر جولىنىداعى ئدورىلىجىن، تەمىر تام بەكەتى جولاۋشى تاسىھال جۇمىسىن باستاپ اشىپ، قىزمەت وتەۇ كولىمى ونان ارى كەڭەيدى. قاتىنا- عاننان 8- ايدىڭ 31- كۇنىدەيىن، قاراماىلى - شاۋەشەك تەمىر جولىنىڭ جولاۋشى جونەلتۇ مول- شەرى 391 مىڭ ادام - رەتكە جەتتى.

7- ايدىڭ 12- كۇنى ئۇرىمجى مەن جۇندۇڭ ارالىغىندا جولاۋشلار كەزەكشى پويە- زى قاتىناپ، شىنجاڭ جۇندۇڭ ەكونومىكالىق، تەحنىكالىق اشۇ رايونىنداعى 80 مىڭنان استام ادامنىڭ، سونداي - اق جىلى بويىنداعى بۇقارا- نىڭ تاس جولغا مانا سۇيۇندۇدەي جالاڭ قاتى- ناس تاسىلىمەن قاتىناۋ تارىخىن اياقتاتتى.

جاڭا لەنيا اشىلۇنىنىڭ استارىندا شىنجاڭ تەمىر جولىنىڭ نەگىزدىك قۇرىلمى قۇرىلىسىنىڭ قاۋىرت داۋىى جاتىر. قازىر شىنجاڭ تەمىر جولى- دا كۇنىشە 118.5 جۇپ جولاۋشلار پويەزى (22.5 جۇپ جۇردەك پويەزىدى قامىتىدى) قاتىنايدى، شىنجاڭ ئىشىنىدە 89.5 جۇپ قاتىنايدى، شىنجاڭنان شىغەتتىن كەزەكشى پويەز 29 جۇپقا ارتىپ، جولاۋشى پويەزدارنىڭ قاتىناۋ كولىمى شىزىڭ اۋتونومىيالى رايونىنان، حايىنان ولكەسىتەن تىس بارلىق ولكە، رايون، قالانى جانە بۇكىل شىنجاڭداعى ئراقىيسى ايماق، وبلىستىڭ باسىم كوپ اۋدان، قالاسىن قامتىپ، بۇكىل شىنجاڭنىڭ جولاۋشى تاسىھال ۆوكزالى 54كە جەتىپ، شارپۇ ونمىدىلىك اسەرى ونان ارى كەڭەيدى.

■ **جولاۋشلاۋ ۋاقتى قىسقارپ، الرلىق**

چاقىندادى

”2014- جىلى لانجوۋ - شىنجاڭ جوعارى قارقىندى تەمىر جولى اشىلغاننان كەيىن، قۇمىلغا بارغاندا تەك جۇردەك پويەزغا وتىرىپ 2 جازىم ساعتقا جەتپەيتىن ۋاقتىنا جەتىپ الامىن“ ، - دەدى 9- ايدىڭ 1- كۇنى ئۇستەن كەيىن ئۇرىجىدەن قۇمىلغا باراتىن جۇردەك پويەزغا شىققالى تۇرعان جولاۋشى سۇن ايچيا.

وسى جىلداردان بەرى شىنجاڭ تەمىر جولى تاراۋلارى كەزەكشى پويەزداردىڭ قاتىناۋ ۋاقىتىن ۇزدىكىسىز قىسقارتۇعا كۇش سالىدى. يىىلىدىڭ وزىندە جاڭادان قاتىناعان جولاۋشى پويەزدارىنىڭ قاتىناۋ كەستەسىن 10 رەت رەتتەپ اتقاردى، جاڭادان 77.5 جۇپ كەزەكشى

شىنجاڭ چاقىسى جەر